

УДК 316. 614.6

В. О. БОЛОТОВА, Н. О. ЛЯШЕНКО

ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА УНІВЕРСИТЕТУ ОЧИМА СТУДЕНТА

У статті розглянуто сутність поняття професійного іміджу викладача університету, базові елементи його зовнішнього та внутрішнього аспектів. Наведено дані конкретного соціологічного дослідження, результати якого виявляють низку важливих професійних та моральних якостей на основі яких будується імідж викладача в свідомості студентів (на прикладі НТУ «ХП»), вимірюються найбільш суттєві розбіжності між ідеальним та реальним іміджем викладача.

Ключові слова: імідж, професійний імідж, професійний імідж викладача, ідеальний імідж, реальний імідж, складові іміджу.

Проблема дослідження професійного іміджу викладачів вищої школи стає все більш актуальною у зв'язку з реформуванням освітнього процесу, зміною стиля викладання з розповідного на проблемний, в якому викладач та студент є партнерами. Зрозуміло, що позитивний імідж викладача є одним зі стимулів до активного навчання студента, допомагає повсякденній співпраці з ним, є найважливішим чинником, що зумовлює якість навчально-виховного процесу в ЗВО. Формування позитивного професійного іміджу викладача неможливо без виявлення основних характеристик ідеального образу сучасного педагога та міри відповідності цьому образу уявлень про реальних викладачів, що склалися в свідомості українських студентів, які навчаються в конкретних навчальних закладах.

Проблему формування іміджу викладача досліджували І. А. Альохіна, О. В. Астраханцева, О. А. Власова, Т. В. Гайворонська, П. С. Гуревич, О. В. Змановська, А. А. Калюжний, Л. М. Мітіна, А. Ю. Панасюк, О. Б. Перелігіна, О. А. Петрова, Г. Г. Почепцов, О. Ю. Сисоєва, Е. М. Шадрина, В. В. Шепель та ін. Проте проблема формування професійного іміджу викладача вищої школи ще не набула широкого та цілісного аналізу в межах соціологічних досліджень, але потребує постійного моніторингу для підвищення якості університетської підготовки [1; 3; 11].

Метою статті є виявлення базових характеристик ідеального та реального професійного іміджу сучасного викладача університету в свідомості студентів (на прикладі НТУ «ХП») та виділення чинників, що їх зумовлюють.

Феномен іміджу є предметом дослідження багатьох наук. У філософії його визначають як стереотипний, емоційно відображений, індивідуальний образ, що склався у свідомості реципієнта, який являє собою вторинну інформаційну структуру щодо сприйманого реального об'єкта та розкриває його внутрішній зміст [4].

У межах економічної науки імідж розглядають як результат правильно обраної моделі поведінки, частину інтелектуального, духовно-морального капіталу, що підвищує ефективність економічної та професійної діяльності. Як нематеріальний, символічний капітал, імідж виступає засобом досягнення конкурентної переваги [12].

На думку Ф. Котлера, американського економіста та спеціаліста з маркетингу, імідж – це набір уявлень, ідей і вражень індивіда про той чи інший об'єкт, які великою мірою визначають установки людини та її дії [7].

З погляду психології, імідж – це образ, що виникає в психіці людини в процесі сприйняття (перцепції). Він являє собою психічний образ, спеціально сконструйований, що набуває характеру стереотипу й має маніпулятивний вплив на оточення [10].

У соціології імідж представлений як явище сучасного суспільного життя, як феномен індивідуальної, групової чи масової свідомості. Соціологічна наука, перш за все, вивчає збірний імідж соціальних груп (зокрема професійних), соціальних організацій та інститутів [8]. Ми будемо використовувати визначення іміджу, сформульоване М. В. Бердінських, оскільки воно найточніше розкриває суть предмета нашого дослідження. Під іміджем вона розуміє уявлення про образ об'єкта (індивіда, організації, предмета, явища), що містить інформаційну та оціночну частини, який формується в індивіда (як представника цільової аудиторії) на основі його ціннісних орієнтацій і стереотипних установок, діяльності об'єкта та спонукає індивіда до певних дій [2].

Професійний імідж – персоніфікований образ представника професії, тобто узагальнений емоційно забарвлений образ типового професіонала, який має символічну природу та впливає на оточення. Образ професіонала формується під впливом і в контексті діяльності, що реалізує індивід у професійній сфері. Кожна професія має свою специфіку, пов'язану з виконанням певних функцій [6].

Виникнення загального образу викладача закладу вищої освіти відбувається на рівні масової свідомості, де здійснюються узагальнення й формування єдиного спрощеного зображення педагога [9]. Цей образ формується стихійно на основі уявлення людей про обов'язки та специфіку діяльності викладача, позицію цієї професійної групи в соціальній структурі суспільства, які детермінована соціально-економічними та політичними умовами в країні, а також власним досвідом взаємодії й досвідом взаємодії інших людей з представниками цієї професії.

Базовими елементами внутрішнього аспекту професійного іміджу є професійні знання та вміння, інтелектуальні й морально-етичні якості, рівень творчого потенціалу, інноваційна методична та дидактична активність, зумовлені вимогами професії. Зовнішній аспект професійного іміджу включає габітарний (зовнішність, зачіска, стиль одягу тощо), вербальний (якість мови), невербальний (манери поведінки, швидкість мови), середо-

вищний (стан та обладнання робочого міста) і речовий (наукові праці, методичні посібники тощо, що вироблені викладачем тіа допомагають навчальному процесу) іміджі.

Професійний імідж може бути двох видів: ідеальним та реальний [5]. Ідеальний професійний імідж викладача – це той бажаний, позитивний образ, до якого потрібно прагнути, який формується зазвичай цілеспрямовано з використанням спеціальних технологій відповідно до сформованих на цьому етапі розвитку суспільства вимогами до особистих і професійних якостей педагога. Він зумовлений цілями професійної діяльності і змістом її кінцевого результату, очікуваного як студентами, так і суспільством загалом. Зміст ідеального іміджу знайшов відображення в державних стандартах та етичному кодексі професіонала.

Ідеальний імідж педагога часто розходиться з тим, яким його сприймає оточення. Реальний імідж – образ, що є в реальності. Він формується стихійно або цілеспрямовано на основі складної взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів. Реальний імідж зазвичай не збігається з ідеальним. Він відображає не лише позитивні, а й негативні риси об'єкта.

Наявність значних розбіжностей між бажаним і реальним іміджем викладача дає підстави вважати, що існує серйозна соціокультурна проблема, яка вимагає дій з наближення існуючого образу викладача до вимог цільової аудиторії. Негативний образ викладача послаблює його авторитет у студентському колі, сприяє зниженню інтересу студентів до дисциплін, що викладаються, зменшенню рівня відвідування ними занять, як наслідок, відбувається падіння рівня освіти серед випускників, що призводить до появи недостатньо кваліфікованих молодих кадрів і гальмує розвиток суспільства загалом.

Для вивчення професійного іміджу викладачів НТУ «ХПІ» авторами статті та студенткою Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Т. С. Риморевою було проведено анкетне опитування 431 студента цього університету, вибірка стратифікована рівномірна (рівна кількість чоловіків та жінок, студентів першого – четвертого курсів).

У результаті дослідження виявлено, що найбільш важливими характеристиками, які впливають на формування думки стосовно викладача, є його професійні навички (78%), рівень знань з дисципліни, що викладається (72%), та стиль спілкування зі студентами (67%). Для половини респондентів важливими є практичний досвід та моральні якості. Найменш важливими характеристиками викладача є наявність наукових праць, думка інших викладачів про нього, стать та наявність вчених ступенів і звань. Вплив цих характеристик відзначали 4%, 5%, 7% та 9% студентів, які взяли участь в опитуванні, відповідно.

Саме професійні якості викладачів виявилися найбільш значущими для студентів, незалежно від їх статі, курсу, спеціальності та форми навчання, успішності й відвідуваності ними занять. Несподівано виявилось, що зовнішній вигляд педагога є важливим для кожного четвертого студента. Ця

характеристика є досить значущою порівняно з важливістю вчених ступенів, репутації в колег та наявності наукових праць, статі та віку (хоча третина вказала на середній вік ідеального викладача).

На думку студентів, для ідеального викладача найбільш важливою є наявність практичного досвіду роботи за фахом (88%). Базова освіта з дисципліни, що викладається, є бажаною, на думку 57% респондентів. На думку 43% студентів, головне – володіння навчальним матеріалом. Водночас 77% опитаних вважають наявність вченого ступеня необов'язковим.

Серед зовнішніх характеристик, які мають найбільшу значущість для студентів, є грамотність мови та манера поведінки педагога. Так вважають відповідно 77% та 67% респондентів. Найменше студенти звертають уваги на зачіску та якість предметів, що використовує викладач. На охайність одягу та його стиль звертають увагу 15% та 21% респондентів відповідно. Найбільш підходящим стилем одягу сучасного викладача кожний другий з опитаних назвав напівділовий стиль, який поєднує в собі діловий стиль та елементи повсякденного, а кожний третій респондент вважає стиль одягу неважливим.

Що стосується моральних якостей, які, в першу чергу, мають бути присутні в образі ідеального викладача закладу вищої освіти, то найважливішими серед них, на думку студентів, є справедливість і відповідальність. Так вважають 70% та 58% респондентів. Доволі важливими є також такі риси характеру, як дружелюбність, ввічливість та чесність. На ці характеристики вказали відповідно 47%, 44% та 44% опитаних (рис. 1).

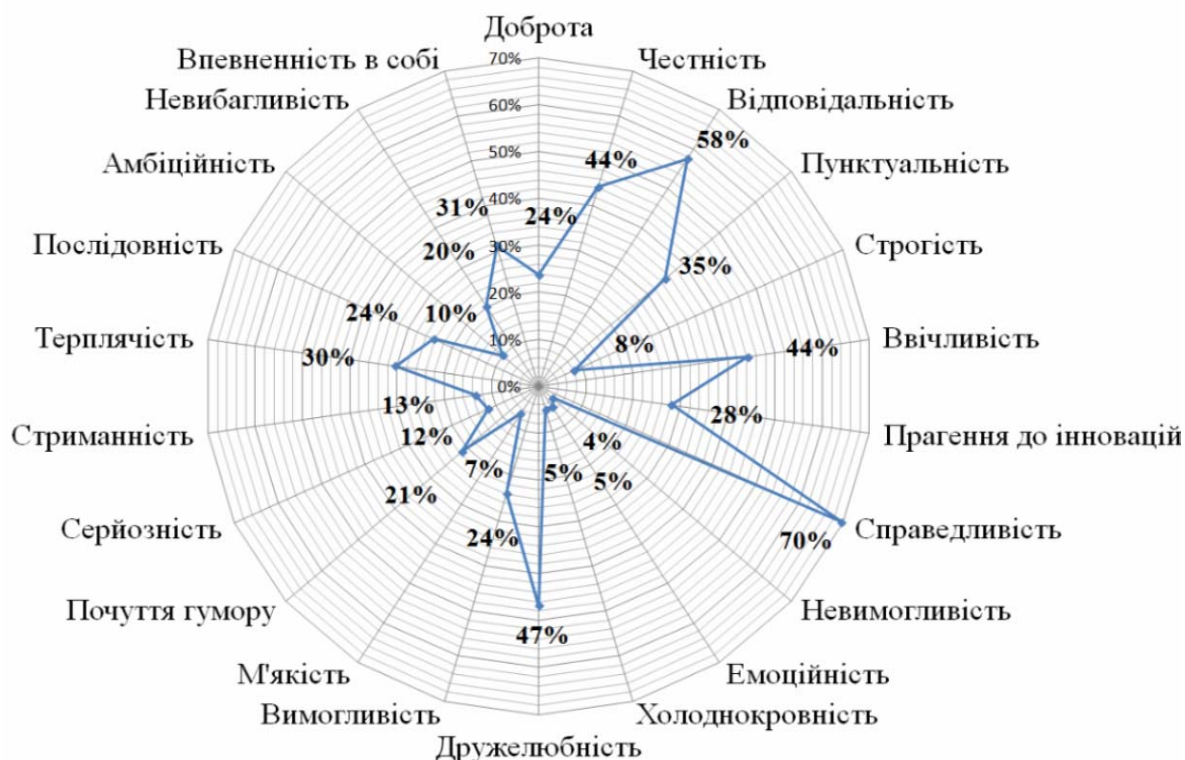

Рис. 1. Моральні якості, які повинні бути притаманні ідеальному викладачу університету, на думку опитаних студентів

Результати проведеного опитування показали, що, на думку студентів, ідеальний викладач повинен, насамперед, уміти легко й доступно ви-

кладати матеріал (4,77), подавати його логічно, послідовно та обґрунтовано (4,71), а також справедливо оцінювати роботу студентів (4,68). Важливими для студентів також є вміння цікаво викладати матеріал (4,63), вміння поєднувати теоретичні знання з практикою (4,58) та глибокі знання з дисципліни, що викладається (4,57) (рис. 2).

Рис. 2. Необхідність наявності основних професійних характеристик у викладачів університету, на думку респондентів (представлена у вигляді індексу, що змінюється від 1 до 5, де 1 – характеристика не повинна бути ні в якому випадку, 5 – повинна бути обов’язково)

Жінки більше, ніж чоловіки, вважають, що ідеальний викладач повинен мати широку ерудицію (середня оцінка – 4,46 та 4,17 балів відповідно).

Зі збільшенням частоти відвідування навчальних занять студентом для нього зростає важливість справедливого оцінювання результатів його роботи викладачем.

Загальна ерудиція є найбільш значущою для респондентів, які вивчають економічні та гуманітарні науки (4,51). Менше значення ця характеристика має для студентів технічних (4,12) та ІТ-спеціальностей (4,33).

Уміння поєднувати теорію з практикою більшою мірою є важливою якістю для викладача, на думку студентів – економістів та гуманітаріїв (4,60), а також респондентів, які вивчають комп’ютерні науки (4,58). Для опитаних, які навчаються на технічних спеціальностях, ці вміння мають меншу цінність. Менш важливими для студентів технічних спеціальностей також є вміння викладачів цікаво подавати матеріал (4,31) та застосовувати різні форми занять (3,37). На відміну від респондентів, які навчаються на

технічних спеціальностях, студенти з економічної/гуманітарної та ІТ-спеціальностях оцінюють вищезгадані вміння вищими балами.

Порівнюючи образи ідеального та реального викладачів університету, які були отримані в результаті проведеного дослідження, можна сказати, що зовнішній вигляд більшості викладачів НТУ «ХПІ» відповідає уявленням студентів про ідеальний стиль одягу викладача.

Найбільш характерними рисами сучасних педагогів в університеті, за результатами дослідження, є вимогливість та ввічливість. Ці характеристики вказували 44% та 36% студентів. Третина опитаних відзначали також наявність у більшості викладачів таких якостей, як дружелюбність, відповідальність та строгість. Найменше виражені такі моральні якості, як амбітність та прагнення до інновацій (лише 7% та 10% респондентів вказали на наявність вищезгаданих рис у своїх педагогів). Це може свідчити про низьку мотивацію до нововведень серед педагогів, що негативно позначатиметься на оновленні навчальних програм і вдосконаленні професійних вмінь. Можливо, це пов'язано зі старінням викладацького складу вищої школи України, особливо це стосується викладачів фундаментальних і технологічних дисциплін, що викликає низьку конкуренцію між ними та послаблює контроль за їх інноваційної активністю.

Сучасні викладачі НТУ «ХПІ», за результатами дослідження, майже не використовують різноманітних форм проведення занять (ігри, диспути, «мозковий штурм», дебати тощо) та не приділяють достатньої уваги підвищенню активності студентів під час навчання. Наявність цих характеристик у викладачів студенти оцінили в 2,76 та 2,84 бали з 5 можливих.

Доволі низький рівень мають такі професійні компетентності, як уміння цікаво викладати матеріал, яке є досить важливим для студентів, уміння організувати роботу студентів на занятті та знання іноземних мов. За 5-бальною шкалою ці якості отримали 3,24, 3,29 та 3,32 бали.

Проте, більшість педагогів мають глибокі знання з дисципліни (3,95), непогану загальну ерудицію (3,87), активно беруть участь у різноманітних дослідницьких проектах (3,71) та вміють користуватися ПК і різноманітними технічними засобами (3,68) (рис. 3).

За оцінками респондентів, викладачі економічних та гуманітарних наук більшою мірою застосовують різноманітні форми навчання (ігри, диспути, дебати тощо), ніж їхні колеги, які навчають студентів технічного та ІТ-напрямку.

Студенти-відмінники давали вищі оцінки вмінню викладачів легко та доступно пояснювати матеріал, організувати роботу й підвищувати активність студентів на занятті, ніж ті, що навчаються на оцінки «добре» та «задовільно». Чим нижчу навчальну успішність за поточний рік має студент, тим нижчі його середні оцінки наявності вищезгаданих характеристик у викладачів.

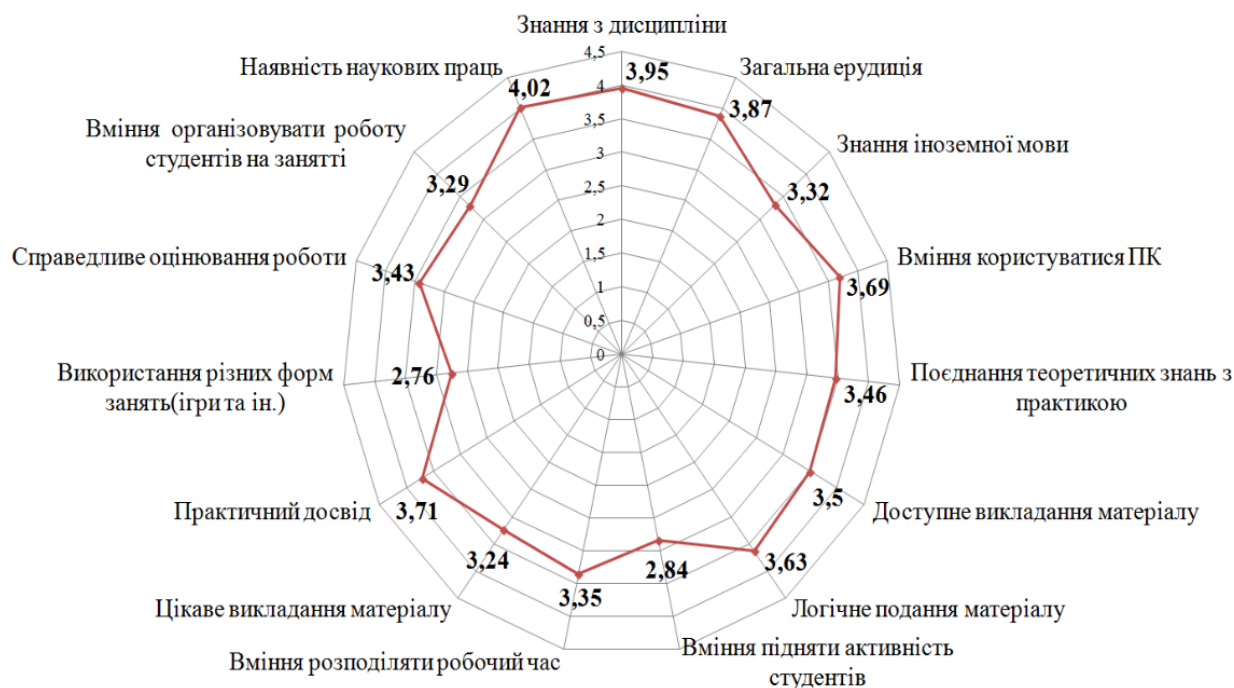

Рис. 3. Думка опитаних студентів НТУ «ХПІ» щодо міри наявності основних професійних характеристик у більшості їх викладачів (представлена у вигляді індексу, що змінюється від 1 до 5, де 1 – характеристика зовсім не притаманна, 5 – притаманна повною мірою)

Що стосується оцінки моральних якостей викладачів, то існує значна різниця між уявленнями студентів щодо найбільш важливих характеристик, які мають бути притаманні ідеальному педагогу, та рівнем їх наявності у викладачів НТУ «ХПІ».

Найбільша різниця спостерігається між такими особистісними якостями ідеального та реального педагогів, як справедливість, відповідальність, чесність і пунктуальність. Рівень наявності цих характеристик у більшості викладачів, на думку опитаних студентів, значно нижчий за рівень важливості цих якостей для ідеального педагога в уявленні респондентів. Найбільш наближеним до ідеалу є рівень розвиненості таких моральних якостей викладачів університету, як дружелюбність та ввічливість.

Що стосується міри притаманності таких найважливіших професійних характеристик, як уміння легко й доступно викладати матеріал, подавати його логічно, послідовно та обґрунтовано, справедливо оцінювати роботу студентів у більшості викладачів університету, то ці характеристики перебувають у діапазоні від 3,43 до 3,63. Тобто можна сказати, що значущі для студентів професійні якості в реальному житті серед педагогів виражені недостатньо. Значна різниця спостерігається між важливістю для студентів таких характеристик, як уміння цікаво викладати матеріал та підвищувати активність студентів на занятті, й оцінкою їх наявності.

Висновки. Отримані результати надають змогу рекомендувати для підвищення іміджу викладачів та наближення їх реального образу до ідеального розширення можливості студентів самостійно обирати навчальні дисципліни й викладачів, що будуть їх викладати, щоб стимулювати

останніх до покращення якості викладання; проведення моніторингу думки студентів щодо прояву несправедливості та безвідповідальності з боку викладачів для розробки заходів щодо зменшення подібних випадків; створення сторінки на сайті університету для відгуків студентів про роботу викладачів; запровадження короткочасних реальних стажувань викладачів практичної спрямованості; введення в практику обов'язкового застосування активних методів навчання.

Список використаної літератури

1. Астраханцева Е. В. Имидж преподавателя как фактор мотивации студентов. *Современное профессиональное образование: теоретические основы и прикладные аспекты* : Международная научно-практическая конференция. URL: <http://econf.rae.ru/article/7218> (дата обращения: 07.09.2018).
2. Бердинских М. В. Социологические аспекты имиджа организации. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*. 2012. № 1 (1). С. 31–35.
3. Гайворонская Т. В., Шадрин Э. М. Имидж преподавателя Вуза глазами студентов. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 4-1. С. 25–28. URL: <http://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=8782> (дата обращения: 07.09.2018).
4. Григорьева Н. И. Имиджи и симулякры в социально-коммуникативной среде современной цивилизации : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Новгород, 2010. 198 с.
5. Калюжный А. А. Особенности построения профессионального имиджа. *Вестник Государственного университета управления. Серия: Социология и управление персоналом*. 2006. № 3 (19). С. 59–63.
6. Калюжный А. А. Педагогічна іміджелогія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Алмати : Гилим, 2004. 200 с.
7. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / пер. с англ. В. О. Петрова. Москва : Вильямс, 2007. 656 с.
8. Кравченко А. И. Социология: Общий курс : учеб. пособие для вузов. Москва : ПЕРСЭ, 2002. 640 с.
9. Набока Л. Професійний імідж викладача. *Післядипломна освіта в Україні*. 2009. № 1. С. 26–29.
10. Перельгина Е. Б. Психология имиджа : учеб. пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2002. 223 с.
11. Сысоева Е. Ю. Идеальный имидж преподавателя вуза: опыт интеллектуальных переживаний. *Вестник СамГУ*. 2009. №71. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/idealnyu-imidzh-prepodavatelya-vuza-opyt-intellektualnyh-perezhivaniy> (дата обращения: 06.09.2018).
12. Чиркова Е. В. Феномен Уоррена Баффета с позиций современной финансовой теории, или роль имиджа в его инвестиционной стратегии. *Корпоративные финансы*. 2008. № 1. С. 34–48.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2018.

Болотова В. А., Ляшенко Н. А. Профессиональный имидж преподавателя университета глазами студента

В статье рассмотрена сущность понятия профессионального имиджа преподавателя университета, базовые элементы его внешнего и внутреннего аспектов. Приводятся данные конкретного социологического исследования, результаты которого выявляют ряд важных профессиональных и моральных качеств, на основе которых строится имидж преподавателя в сознании студентов (на примере НТУ «ХПИ»), из-

меряются наиболее существенные различия между идеальным и реальным имиджем преподавателя.

Ключевые слова: имидж, профессиональный имидж, профессиональный имидж преподавателя, идеальный имидж, реальный имидж, составляющие имиджа.

Bolotova V., Liashenko N. Professional Image of a University Teacher Through the Eyes of a Student

The research of the professional image of high school lecturer is more relevant, due to the transition to a democratic, partner style of teaching, increasing freedom of students in the choice of academic disciplines and lecturers itself.

However, the problem of forming a professional image of a lecturer of higher education has not yet received a broad and holistic analysis within the framework of sociological research, which determines the relevance of this article. The main purpose of the article is to identify the basic characteristics of the ideal and real professional image of the modern university lecturer in the minds of students, for example, NTU «KhPI» and the allocation of factors that predetermine of them.

Image as a definition is understood as a representation of the objects image (the individual, organization, subject and phenomenon). That objects image contains the information and evaluation parts and is formed for the individual (as a representative of the target audience) on the basis of its value orientations and stereotypical settings, activities the object and prompts the individual for certain actions.

Professional image as a definition – a personified image of the representative of the profession, that is, a generalized emotionally colored image of a typical professional who has a symbolic nature and influences others. The basic elements of the internal aspect of professional image are professional knowledge and skills, intellectual and moral – ethical qualities. The external aspect of the professional image includes the appearance (appearance, hairstyle, style of clothing, etc.), verbal (speech quality), nonverbal (behavior, speed of speech), environmental (state and equipment of the working city) and a real image.

The questionnaire survey of 431 students of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» showed that professional qualities are the most important for forming a professional image of a lecturer. According to the students, an ideal lecturer should be able to easily and easily present material, submit it logically, consistently, reasonably and fairly evaluate the work of students. Among the external characteristics are the literacy of the language and behavior of the lecturer. Regards to moral qualities, the most important among them, according to students, is justice and responsibility.

The comparison of the images of the ideal lecturer of the university and the real lecturer of the NTU «KhPI» in the minds of the students showed that the appearance of the lecturer corresponds to the ideal views of the students. With respect to the assessment of moral qualities, the greatest difference is observed between such personal qualities as justice, responsibility, honesty and punctuality. There are also significant differences between the importance for students of such characteristics as the ability to teach material interestingly, to boost the activity of students in the classroom and the actual state of affairs.

The obtained results allowed to provide a number of recommendations for improving the image of lecturers and bringing their real image closer to the ideal.

Keywords: image, professional image, professional image of the lecturer, ideal image, real image, components of the image.